

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐԵՎՄՈՒՏՔՈՒՄ

(Մատենագիտություն, 1966—1967)

Հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնը, բնականաբար, Հայկական Սովետական Սոցիալիստական Հանրապետությունն է, Սովետական Միությունից դուրս հայագիտությունը ավելի նվազ է կենտրոնացված, ուստի և այդ բնագավառի հետազոտությունների արդյունքները հրատարակվում են բազմաթիվ երկրներում և տարբեր լեզուներով, Այս հանգամանքը հայագետներին խանգարում է հետևելու Արևմուտքում լույս տեսած իրենց բնագավառի աշխատանքներին:

Հայտնի է, որ հայագիտական հետազոտությունների որոշ փաստեր, ավելի ընդհանուր ձևով, լավագույնս արտացոլված են տարեկան մատենագիտությունների մեջ: Օրինակ՝ լեզվաբանները ունեն «Linguistic Bibliography», որը հրատարակվում է Ուտրեխտ-Անվերսում, հունական և հռոմեական ժամանակաշրջաններով հետաքրքրվողները ունեն մի շարք տարեկան մատենագիտություններ, աստվածաբանները Քեդլինում հրատարակվող «Bibliographia Patristica»-ն, արվեստաբանները նույնպես ունեն նման հրատարակություններ: Սակայն արևմուտքյան հայագիտության համար նման ընդհանուր ու ընդարձակ ցուցակներ չկան:

Առանձին գրքերով հրատարակվող ուսումնասիրությունների համար նման բացը այնքան էլ զգալի չէ, որովհետև հրատարակված գրքերը հիմնականում հայտնի են դառնում ամսագրերում լույս տեսնող գրախոսականներից ու հաղորդումներից, մինչդեռ հոդվածների հետքերը հաճախ կորչում են և մեծ դժվարություն է առաջանում բոլորին իրազեկ պահել հրատարակված նյութերին:

Եվրոպայում մի քանի հայտնի ամսագրերի կան, որոնք ամբողջովին նվիրված են հայագիտական հետազոտություններին: Հնագույնը Վենետիկի Մխիթարյանների «Բազմավեպն» է, որ հրատարակվում է 1843 թ., ապա Վիեննայի Մխիթարյանների «Հանդես ամսօրյան» է, որ հիմնադրվել է 1887 թ.: Ամսագրեր ունեն նաև Երուսաղեմի հայկական պատրիարքությունը («Սիոն»), Անթիլիասի կաթողիկոսարանը («Հասկ»): Սրանց զուգահեռ տասնյակ այլ հայ-

կական թերթեր և հանդեսներ են հրատարակվում թե՛ եվրոպայում և թե՛ Ամերիկայում, որոնք մերթ ընդ մերթ տպագրում են և հայագիտական նյութեր: Հայկական այս հրատարակություններին կից արևմտյան գիտնականները տարբեր ժամանակներում հրատարակել են հայագիտական հանդեսներ՝ «Zeitschrift für armenische Philologie» (Մարբուրգ, Հեսեն), որը երկու տարվա կյանք է ունեցել (1903—1904), «Armeniacae» (Լայպցիգ), որը միայն երկու առանձին հրատարակություններ է ունեցել (1926—27), իսկ ԱՄՆ-ում «Armenian Quarterly» հանդեսից միայն երկու համար է լույս տեսել (1946): Ավելի հաջողակ է եղել «Revue des Etudes arméniennes» հանդեսը՝ հիմնադրված Փարիզում 1920 թ.: որի հրատարակությունը շարունակվեց մինչև 1933 թ., իսկ վերջերս, 1964 թ. սկսեց հրատարակվել նոր շարքով:

Վերոհիշյալ պարբերականների հոդվածները հասանելի են հայագետներին, իսկ ուսումնասիրողներին անկասկած կհետաքրքրեն տարբեր բնագավառների հանդեսները, որոնք միայն պատահաբար կարող են պարունակել հայագիտական հոդվածներ ու նյութեր: Ահա թե ինչու Հայաստանի և Արևմուտքի հայագետների համար անհրաժեշտ է ունենալ ոչ հայագիտական պարբերականներում լույս տեսած այդ ուսումնասիրությունների մատենագիտությունը:

Հետևյալ ցուցակը առաջին փորձն է ի մի բերելու նման մատենագիտական տեղեկություններ:

Նախապես պետք է նկատի ունենալ, որ՝

1. Այս ցուցակը ամբողջական չէ. այստեղ նշված են միայն այն ամսագրերի հոդվածները, որոնք տպվում են ՍՍՀՄ-ից դուրս:

2. Ցուցակում օգտագործված են միայն այն ամսագրերը, որոնք ուղղակի նվիրված չեն հայագիտության հարցերին:

3. Ցուցակում ընդգրկված չեն ուրարտական հնագիտության վերաբերյալ հոդվածները:

4. Ցուցակում բացառված են նաև այն բոլոր զեկուցումները ժամանակակից աշխարհիկ

կամ հոգևոր խնդիրների վերաբերյալ, ինչպիսիք կարելի է գտնել, օչինակ՝ „Revue du proche orient chrétien“-ում կամ „Internationale Kirchlche Zeitschrift“-ում:

Հրապարակվող ցուցակը այնքան էլ մեծ չէ, բայց այն պարունակում է արժեքավոր հոդվածներ, որոնք կարող են վրիպել հայագետների ուշադրությունից:

Վերջին վերապահությունը, այս ցուցակը ես կազմել եմ արվեստի, հնագիտության, պատմության, լեզվաբանության, գրականության, փիլիսոփայության և կրոնական խնդիրներին վերաբերող հինգ հարյուր տարբեր ամսագրերից: Վրիպումներն անխուսափելի են հրատարակությունների հաճախ հետաձգման, կազմելու և այլ պատճառներով և կամ իմ անզգուշության հետևանքով: Սակայն, շնայած այդ բացերին, թվում է արժե տպել այս ցուցակը, և ես շնորհակալ եմ Մատենադարանի փոխտնօրեն պ. Բ. Լ. Զուգասյանին, որ խրախուսեց ինձ այս աշխատանքը պատրաստելու:

Քառակուսի փակագծերում տրված մեկնաբանությունները մերն են: Դրանք ավելացրել ենք այնտեղ, ուր անբավարար ենք համարել միայն հոդվածի վերնագիրը:

* * *

P. Z. Bedoukian, Coins of the baronial period of Cilician Armenia (1080—1198), *Museum Notes* (Armenian Numismatic Society, N. Y.), vol. 12 (1966), p. 139—145.

E. Biller, Christian Images in Armenian Anatolia, *Graphis* (Zürich), vol. 22 (1966), p. 516—523.

S. Brock, The Armenian and Syriac Versions of the Ps. Nonnus Mythological Scholia, *Le Muséon* (Louvain), vol. 79 (1966), p. 401—428.

Գրիգոր Նազիանզանցու մի բանի ճառերի վերաբերյալ նոննոս Պոնոպոլսեցուն վերագրվող անանուն մեկնությունը և դրա հունական տարբերակների ուսումնասիրությունը:

G. R. Cardona, Armeno *mkrtel* „baptizare“ ed un hapax biblico, *Annali, Istituto Universitario orientale, Napoli, sezione linguistica*, vol. 7 (1966), p. 89—100.

G. R. Cardona, Etudes etymologiques, domaine arménien. Arménien *drošm*, *drošmel* et syriaque *rušma*, *Orbis* (Louvain), vol. 15 (1966), p. 489—492.

G. R. Cardona, Sull'origine iranica dell'armeno *čar* „discorso, omelia“, *Annali, Istituto Orientale di Napoli* (Napoli), vol. 17 (1967), p. 164—166.

G. R. Cardona, Sull'origine greca dell' *naport* armeno, *Annali, Istituto Universitario orientale, Napoli, sezione linguistica*, vol. 7 (1966), p. 101—104.

J. Collin, Les inscriptions païennes et l'histoire des persecutions, *Annales, Faculté des lettres et des sciences humaines de Toulouse* (Toulouse), N. S. 11 3 (1966), p. 139—166.

Հոդվածի հեղինակը Գաղիայի խոստովանողների 17-րդ դարում նկարագրված հալածանքները (Եվսեբիոս, Եկեղեցական պատմություն, V, 1) տեղադրում է Արիոս Անտոնիոսի տիրապետության տակ գտնվող Գաղատիայում: Նա քննարկում է նաև էջմիածնի արձանագրությունը, էջ 152-ից:

M. G. de Durand, Un Document sur le concile de Nicée?, *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques* (Paris), vol. 50 (1966), p. 615—627.

Պարսկաստանի քրիստոնյաներին ուղղված Եղեսիայի եպիսկոպոս Եվթաղի նամակի աստվածաբանական բնությունը: Հայերեն քննադիրը հրատարակել է Է. Բորոսյանը, Վենետիկ, 1942:

H. Delehaye, Bollandiste, *Mélanges d'Hagiographie Grecque et Latine, Subsidia Hagiographica* (Bruxelles), vol. 42 (1966), Chapter 23, p. 341—6. Note sur une Inscription Chrétienne de Milan, *Archivum, Bulletin de l'Académie royale de Belgique*, Classe des Lettres, 1929, p. 313—320.

Եվթաղություն է եղել, որ Միլանի եպիսկոպոս ս. Ավրելիոսը (վխճ. 475 թ.) եկել է Հայաստանից, բայց նրա պատվին բանդակված մի արձանագրության ճշգրիտ ընթերցումը պարզում է, որ եկել է Դավաթիայից:

S. Der Nersessian, Armenia in the Tenth and Eleventh Centuries, *The Proceedings of the 13th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford, 1967, p. 427—431.

S. Der Nersessian, Les Portraits de Grégoire l'illuminateur dans l'Art Byzantin, *Byzantion* (Bruxelles), vol. 36 (1966, fasc. 2, pub. 1967), p. 386—395.

IX դարի պատկերաբանականների ճանաչման հետ կոստանդնուպոլսի Ս. Սոփիայի թմբկախորշի եպիսկոպոսների խճաղի-

մանկարների մեջ էր առնվել նաև Գրիգոր Լուսավորիչը: Հողվածում քննարկվում են այլ եկեղեցիներում, ինչպես և ձեռագրերում գտնվող Լուսավորչի դիմանկարները]:

G. A. Egan, A treatise attributed to Athanasius, *Le Muséon* (Louvain), vol. 80 (1967), p. 139—151.

[Հրապարակված է միայն հայերենով պահպանված և Աթանասին վերագրված «...Առ այնուսիկ որք ասեն, թէ հրամանան աստուծոյ գործէ մարզն զշարն և զբարին» ճառը՝ անգլերեն թարգմանությամբ]:

H. Engberding OSB, Das anaphorische Fürbittgebet der älteren armenischen Basilusliturgie, *Oriens Christianus* (Wiesbaden), vol. 51 (1967), p. 29—50.

[Այս հողվածը շարունակությունն է այն ուսումնասիրության, որ հրապարակված է սույն ամսագրի նախորդ համարներում Ոսկերեանի և Բարսեղի բյուզանդական և Բարսեղի ասորական պատարագամատույցների նմանարան մաղթանքների վերաբերյալ]:

H. Engberding, Die Synaxis auf dem Ölberg am 30 Dezember im Festkalender von Jerusalem, *Le Muséon* (Louvain), vol. 80 (1967), p. 27—36.

[Հայկական և վրացական ճառոցների տվյալները]:

H. Engberding, Ein Übersetzungsfehler und seine Folgen, *Le Muséon* (Louvain), vol. 80 (1967), p. 379—387.

[«Մարգաց» ամսի ուղղումը «մարտի», որպես ապացույց ծրուսաղեմում Ավետման տոնակատարության]:

F. Feydit, Καλιβριον „Calibre“, *Revue de l'École nationale des Langues orientales* (Paris), vol. 3 (1966), p. 121—126.

[Թանավեճ «կաղպար» և «զաղպար» նույնանիշների շուրջ]:

F. Feydit, Sur les caractères dominants de la tradition arménienne, *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves de l'Université de Bruxelles* (Brussels), vol. 17 (1966), p. 15—21.

R. P. Harper, A Dedication to the Goddess Anaitis at Ortakoy, North of Aksaray (Nitalis?), *Anatolian Studies* (London), vol. 17 (1967), p. 193.

W. Hecht, Byzanz und die Armenier nach dem Tode Kaiser Manuels I (1180—1196), *Byzantion* (Bruxelles), vol. 37 (1967, pub. 1968), p. 66—74.

H. Hubschmann, On the position of Armenian in the Sphere of the Indo-European Languages, ed. and trans. W. P. Lehmann, *A reader in 19th century historical Indo-European linguistics* (Bloomington and London), 1967, p. 164—189.

[Հյուբշմանի գեոմաներեն հողվածի թարգմանությունը „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung aus dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen“ հանդեսից, հատ. 23, 1875, էջ 5—49]:

A. Jaubert, Une lecture du lavement des pieds au mardi-mercredi saint, *Le Muséon* (Louvain), vol. 79 (1966), p. 257—286.

P. Jungmann, Zweigliedrige asyndetische Verbalgruppen im Armenischen und die neuarmenische Partikel ku kə; k', *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* (München), vol. 21 (1967), p. 33—43.

W. E. Kaegi, Some Reconsiderations on the Themes (Seventh-Ninth Centuries) *Jahrbuch der österreichischen byzantinischen Gesellschafts* (Wien), vol. 16 (1967), p. 39—54.

W. E. Kaegi, The Byzantine Armies and Iconoclasm, *Byzantinoslavica* (Prague), vol. 27 (1966), p. 43—70.

[Առանձնապես վերաբերում է Անատոլիական և Հայկական թեմերին. ոչ բոլոր հայ գինվորներն էին անհրաժեշտաբար պատկերամարտի]:

P. Karlin-Hayter, „When Military Affairs were in Leo's Hands“ A Note on Byzantine Foreign Policy (886—912), *Traditio* (New York), vol. 23 (1967), p. 15—40.

[Բյուզանդիան և Հայաստանը (էջ 29-ից)]:

A. Khatchatrian, Les Eglises cruciformes du Tayq, *Cahiers archéologiques* (Paris), vol. 17 (1967), p. 203—208.

A. Khatchatrian, Les monuments funéraires arméniens des IV—VIIe siècles et leurs analogies syriens, *Byzantinische Forschungen*, vol. 1 (1966), p. 179—192.

J. Molitor, Σηζω und εωτησι in syrtsch-georgischer Evangelien-übersetzung, *Biblische Zeitschrift* (Paderborn), N. F. 11 (1957), p. 258—265.

[Քննարկվում են նաև հայկական տվյալները]:

J. Neusner, The Conversion of Adiabene to Christianity, *Numen* (Leiden), vol. 13 (1966), p. 144—150.

[Հատկապես ջ 2, էջ 145—146, Մովսես Խորենացիի Ամատունիների ծագման մասին]:

M. Oles, Casimir the Great and the Armenian Privileges, 1333—1370, *Slavic and East-European Studies* (Montreal), vol. 11 (1966/67), p. 67—90.

[Հեղինակի «The Armenian Law in the Polish Kingdom» (1356—1519), հոմ (Edizioni Hoslanum), 1966, գրքի վերանայված զուգորդ]:

B. E. Perry, The Greek Source of Some Armenian Fables and certain closely-related Matters of Tradition, *Polychronion Festschrift Franz Dölger*, I, Heidelberg, 1966, p. 418—430.

[Վարդանի որոշ առակների և Ֆլորենցիայի Լավրենտյան գրադարանի հունարեն մի ձեռագրում (Conv. Soppr. № 267) գտնվող նրապոսի առակների միջև եղած զուգահեռները]:

G. Petrowicz, I primi due Arclivescovi armeni di Leopoli, *Orientalia Christiana Periodica* (Roma), vol. 33 (1967), p. 89—129.

[Հայկական եկեղեցին լեհաստանում և Ռուսաստանում XIV դարում. Գրիգոր արքեպիսկոպոս (1361—1380) և Հովհաննես Նասրեղիյան (1380—1415)]:

V. Pisanì, Armenische Miscellen, *Die Sprache* (Wien), vol. 12 (1966), p. 227—236.

I. Spuren von Labiovelaren im Armenischen

II. Über anlantendes *i-* im Armenischen

III. Der Akkusativ der Personalpronomina

IV. Einige armenisch - germanische Gleichungen

1. *karc*: dt. *kurz* usw.

2. *i bac*: engl. *back*

3. *gal*: dt. *gehen* usw.

4. *cov*: asash. *geōan*

V. *armat*

VI. *datmaterēn* „auf lateinisch“

M. Riemenschneider, Iranische Elemente in der Urartaischen Kultur und Religion, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest), vol. 15 (1967), p. 387—402.

[Խորհրթական աստվածները ուրարտական պանթեոնում. հալո աստուծո ծագումը.

իրանական տարրերը ուրարտական տաճարաշինության մեջ, որոնք հետագայում անցել են հայերին]:

N. Salia, Notice sur la Conversion de la Géorgie par sainte Nino, *Bedi Kartlisa* (Paris), vol. 21, 22 (1966), p. 52—64.

[Հայկական տվյալները էջ 56-ից]:

A. K. Sanjian, Crazatik „Erroneus Easter“—A Source of Greco-Armenian Religious Controversy, *Studia Caucasica* (The Hague), vol. 2 (1966), p. 26—47.

E. G. Schmidt, Alexander von Aphrodisias in etnem altarmenischen Kategorien-Kommentar, *Philologus* (Wiesbaden), vol. 110 (1966), p. 277—286.

E. Schütz, The Turkish Loanwords in Simeon Lehač's Travel Accounts, *Acta Orientalia Hungarica* (Budapest), vol. 20 (1967), p. 307—324.

E. Słuszkiewicz, Notatki etymologiczno-semantyczne. *Abucht, chatlamajka, churut / korut, czamanaga* itp. specjaljy ormianskie, *Studia językoznawcze poświęcone Profesorowi Doktorowi Stanisławowi Rospondowi*, Wrocław, 1966, p. 209—221.

G. R. Solia, Palatalisierung und Labialisierung, *Indogermanische Forschungen* (Berlin), vol. 70 (1965/66), p. 276—315.

I. Sorlin, Les recherches soviétiques sur l'histoire byzantine de 1945 a 1962, *Travaux et Mémoires* (Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation byzantines), Paris, vol. 2 (1967), p. 489—564.

[Հայաստանի մասին տե՛ս էջ 521—2, 544—81,

՝ P. Speck, Γραικία and Ἀρμενία. Das Tätigkeitsfeld eines nicht identifizierten Strategen im frühen 9. Jahrhundert, *Jahrbuch der Österreichischen byzantinischen Gesellschaft* (Wien), vol. 16 (1967), p. 71—90.

M. E. Stone, Some Features of the Armenian Version of IV Ezra, *Le Muséon* (Louvain), vol. 79 (1966), p. 387—400.

[IV եզրասի հայկական տարբերակի տարօրինակ այլընթացումների քննությունը]:

M. Stone, Some Remarks on the Textual Criticism of IV Ezra, *Harvard Theological Review* (Cambridge, Mass.), vol. 60 (1967), p. 107—115.

[IV եզրասի հայկական տարբերակի մի քանի բնորոշ գծերի և այդ գրքի բնագրին վերաբերող որոշ նոր տեսությունների քննարկումը]:

M. Stone, The Death of Adam—An Armenian Adam Book, *Harvard Theological Review* (Cambridge, Mass.), vol. 59 (1966), p. 283—291.

[Հայերեն բնագրի (Ս. Հովսեփյանց, Անկանոն գիրք Հին կտակարանաց, 1896, էջ 24—26) անգլերեն թարգմանությունը՝ հանդերձ ծանոթություններով]:

F. S ü m e r, The Turks in Eastern Asia Minor in the Eleventh Century, *The Proceedings of the 13th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford, 1967, p. 439—441.

O. S z e m e r é n y i, Iranica II, *Die Sprache* (Wien), vol. 12 (1966), p. 190—226, p. 222ff:

28. Armenian *varem*

29. Armenian *axtažet*

30. Armenian *ənt'etnum*

31. Armenian *gah* (-i stem, „precipice“)

O. S z e m e r é n y i, Slavic etymology in relation to the Indo-European background, *Die Welt der Slaven* (Wiesbaden), vol. 12 (1967), p. 267—295.

[Զուր, սկավառակ, կռունկ, եզր բառերի ստուգաբանությունը]:

N. Thierry, Les Peintures de Capadoce de la fin de l'Iconoclasme a l'Invasion turque (843—1082), *Revue de l'Université de Bruxelles* (Bruxelles), vol. 19 (1966—1967), p. 137—163 (esp. p. 148).

[Հայերը՝ խուսափելով արարական տիրապետությունից, հաստատվել են կապադովիայի վանական շրջանների հարավարևելյան մասում, սակայն ոչ մի հայերեն քանդակադրություն կամ արձանագրություն չի հայտնաբերվել ժայռափոր եկեղեցիների շրջակայքում]:

N. Thierry, Peintures murales de type occidental en Arménie; église saint Pierre et saint Paul de Tatev (début du Xe siècle), *Gazette des Beaux-Arts* (Paris), vol. 69 (1967), p. 58—59.

[Համեմատի՛ր Ստեփանոս Օրբելյան, գլ. 49]:

R. W. Thomson, A Seventh Century Armenian Pilgrim on Mount Tabor, *Journal of Theological Studies* (Oxford), N. S. vol. 18 (1967), p. 27—33.

[Գիտողություններ վաղ շրջանում հայերի՝ դեպի Պաղեստին կատարած ուխտագնացության մասին և եզիչի Ալլակերպության ճառում Քարոյ լեռան վերաբերյալ եղած նշումների թարգմանությունը անգլերեն]:

R. W. Thomson, The Influence of their Environment on the Armenians in Exile in the Eleventh Century, *The Proceedings of the 13th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford, 1967, p. 432—438.

S. T o u l m i n, The Astrophysics of Berosus the Chaldaean, *Isis* (Washington D. C.), vol. 58 (1967), p. 65—76.

[Վիտրուվիոսի „De architectura“-ում Բերոսոսի լուսնի փուլերի բացատրության մասին եղած գիտողությունների քննարկումը (համեմատի՛ր Մովսես Խորենացի I, 2)]:

C. T o u m a n o f f, The Background to Mantzikert, *The Proceedings of the 13th International Congress of Byzantine Studies*, Oxford, 1967, p. 411—426.

[Բյուզանդիայի և Կովկասի միջև եղած ներքին ու արտաքին հարաբերությունները մինչև XI դարը]:

C. T r e v o r, A Propos des Temples de la Déesse Anahita en Iran Sassanide, *Iranica Antiqua* (Leiden), vol. 7 (1967), p. 121—132.

[Հատկապես էջ 130—2. Բուլղոսի տաճարների արձագանքները հայկական մանրանկարներում և եկեղեցիներում]:

Z. V. U d a l ' c o v a, Studi sovietici di storia bizantina nel 1964, *Nuova rivista storica* (Milano), vol. 50 (1966), p. 738—743.

[Հատկապես էջ 739. հայագիտական ուսումնասիրությունների վերաբերյալ մատենագիտական տվյալներ]:

W. W i n t e r, Traces of early dialectical diversity in Old Armenian, in H. Birnbaum and J. Puhvel, *Ancient Indo-European Dialects*, Berkeley and Los Angeles, 1966, p. 201—211.

J. W o l s k i, Les Achéménides et les Arsacides (Contribution a l'histoire de la formation des traditions iraniennes), *Syria* (Paris), vol. 43 (1966), p. 65—89.

ԴՈՐԵՐՏ ԲՈՄՍՈՆ (ԱՄՆ)